

EMLÉKEZZÜNK

„Apám nem hagyta a németek által fölakasztatni magát.”

*Kiss Istvánné Dálnoki Miklós Máriával beszélget
Sári Katalin*

Dálnoki Miklós Béla 1890. június 11-én született és 1948. november 4-én halt meg. Vezérezredes, politikus, berlini katonai attasé volt 1933-1936 között. Horthy Miklós kormányzó főhadsegéde, katonai irodájának vezetője (1942-1944 között), 1944-ben az I. hadsereg parancsnoka. A nyilas hatalomátvétel után szűkebb törzsével átállt a Vörös Hadsereghez és kiáltványt adott ki a német hadsereg elleni harcra. 1944. decemberében a Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja. 1944. december 22-én megválasztották az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnökévé, mely tisztséget 1945. november 15-ig látta el. Ezt követően visszavonult a politikai, közéleti szerepléstől. Az interjút leányával, 1995 tavaszán készítettem. Szeptember 1-jén Dálnoki Miklós Mária elhunyt.

•*Kérem, beszéljen édesapjáról, arról a közéleti személyiségről, akit az utóbbi ötven évben agyonhallgattak. Kérem, beszéljen az ősokról, a gyökerekről.*

Nagyapám Miklós Gergely Dálnokról származott. Családja 1615-ben kapta meg a nemesiséget, egyedüli gyerek volt. Nagyon szegények voltak, mert az „ősök” elkártyázták a vagyont. Nagyapám ún. szolgadiák volt Enyeden, olyan diák, aki a gazdagabb gyerekeket kiszolgált. Sokra vitte, mert Tanítóképezde igazgatója lett. Két könyvet is írt – földrajzot és biológiát (állattant) – és mint a Tanítóképezde igazgatója ment nyugdíjba.

•*Mikor került fel a család Pestre?*

Gergely nagyapámnak három fia volt, édesapám volt közülük a legfiatalabb. Ő már Pesten született – 1890. június 11-én –, a „boldog békeidőkben”. Őt – a legkisebbet – betették a Kőszegi Zögereibe, így tíz éves korától katonaiskolás volt. Az iskolát 1910-ben végezte el, és hadnaggyá avatták; majd az I. világháborúban kikerült a frontra. A Kommün alatt nem szolgált, Révfülöpon a család szőlőbirtokán tartózkodott. Felfigyeltek a tehetségére, mert vezérkari iskolára küldték. Huszártiszt volt egyébként.

Édesapám nagyon szépen dekorált tiszt volt az I. világháborúban. Amikor vezérkari tiszt lett, felkerült a kormányzó kabinetirodájába, majd 1933-ban Berlinbe küldték katonai attasénak. Három évig voltunk Berlinben, aztán Kecskemétre kerültünk, ahol egy évet töltöttünk. Aztán a papa Budapestre került lovas dandárparancsnoknak, és 1941-ben gyorshadtest parancsnok lett. Ez volt az első magyar katonai alakulat, amely kiment a frontra, de nem volt sokáig kint; ugyanis ő kierőszakolta, hogy hazahozzák. Azok a katonák, akik vele együtt szolgáltak, a háború után sokáig áldották a nevét, amiért hazahozta az alakulatot.

Aztán Horthy Miklós kormányzó mellett volt, 1944-ben Erdélybe került hadtestparancsnoknak; rajta keresztül tették át a határon azokat, akik kimentek Moszkvába tárgyalni a fegyverszünet megkötésére.

•*Mit tud ezekről a napokról?*

1944 októberében volt fenn a papa Budapesten, a kormányzónál. Egy napig volt itt, és utána Nemes Jóskát vitte magával; őt is áttették a határon, mert jól beszélt oroszul.

Nem sokat tudott a családunk e napok eseményeiről – pedig a fivérem és a férjem is katonatiszt volt –, hiszen a papa otthon nem beszélt a várható eseményekről. A bátyám, a férjem részére az „öreg” annyit mondott: „A férfiaknak legyen civilruhájuk, és mindenki pénzt vegyen magához!” De apám amúgy is szőfukar ember volt! A bélyegeivel foglalkozott, és szabadidejét ez bőségesen ki is töltötte.

Mi is csak rádióból értesültünk az átállás tényéről. A mamát és engem a nyilasok bevitték a toloncházba, a Mosonyi utcába. (Itt volt velünk Kéri Kálmán első felesége is.) Én áldott állapotban voltam, rosszul lettem. Ekkor mindenki örült, hogy élt. Nem lehetett még másállapotban sem vinnyogni!... Úgyhogy engem el kellett vinni kórházba, a Királyhágó úti kórházba, a családi „gölyabácsihoz”, Arany Sándorhoz. A nyilasok a mamát két hét múlva kiengedték a toloncházból, így ő is hazajött. Légi riadó alatt rakták ki őt is, de könnyen hazajött, mert akkor is itt laktunk közel a Keleti pályaudvarhoz, ahol még anyai nagyanyám lakott fiatalasszony korában. Ebben a lakásban 1896 óta lakik a család. Amikor nagymamám férjhez ment, a szülei ezt a lakást csináltatták neki – igaz, akkor nagyobb volt mint most –, és a nagyanyámmal laktak a szüleim, később én és a gyerekeim. Már az ötödik nemzedék él itt. Nagyanyám Jungfer-lány volt. Édesapja műlakatos volt, akinek itt, mellettünk volt a gyára, a Jungfer Gyár. A fiúk örökölték meg a gyárat, a lány örökségül megkapta a kétemeletes házat.

Aztán két nap múlva – ahogy kikerültem a kórházból – megint jöttek a nyilasok, és a mamát elvitték Hain Péterékhez, a Melinda útra; ugyanis akkor sok embert túsznak szedtek össze. Anyám volt közöttük az egyetlen nő. Ekkor vitték el Tőrektyt, a két Szinnyi-Mersét, Kánya Kálmánt, a volt külügyminisztert (toló kocsin tolták). Azt mondták, hogy ötvenkilós csomaggal menjenek, mert viszik őket Németországba. Két nap múlva a mamát este ott – a Sváb-hegyen – kirakták, hazaengedték.

Mivel jó kapcsolatban voltunk a premontrei rendház gödöllői perjelével, meghívott minket oda, ahol úgy „szerepeltünk,” mint Kecskemétről felmenekült földbirtokos család (mert Kecskemét akkor már elesett). Férjem ekkor már civil ruhában volt.

•*Milyen rangja volt?*

Százados.

•*Mi lett az Ön fiútestvérével, aki szintén katonatiszt volt?*

A fivéremet – aki itthon volt betegállományban, mert nyáron fölrobbant a kezében egy nyomjelző-lövedék; a jobb keze megsérült –, a nyilasok 1944. október 15-e után elvitték a Fő utcába, a Gestapóhoz. Tehát mi Gödöllőn bujkáltunk a premontrei rendházban. Három hétig tartott még a front, és a rendház kötőzöhely volt. December 14-én Gödöllőre bejöttek az oroszok, és a perjel úr mondta nekik, hogy itt van egy magyar tábornok családja.

•*Erre hogyan reagáltak az oroszok?*

Úgy, hogy két napon keresztül kihallgattak bennünket. Összevissza kérdezték az uramat, a velünk lévő premontrei papot és a háztartási alkalmazottunkat, az inasunkat, akit a pap fizetett. Második nap – 1944. december 16-án – azt kérdezték, mennyi idő alatt tudunk felkészülni, hogy elmenjünk. Persze azt nem mondták, hogy hova!... De hát nem volt „mese”!... Nem volt sok holmink, így mondtuk, hogy pár órán belül összecsomagolunk. Velünk volt Péter, a kisfiam, aki 1976-ban meghalt.

•*Ézután mi történt Önökkel?*

Az oroszok személygépkocsiba ültettek minket, az inast teherautóra ültették, meg a férjemet is, és elindultunk... valamerre. Szolnokon megálltunk. Akkoriban borzasztóak voltak az útviszonyok. Egy orosz százados, meg egy őrnagy is velünk jött, akik két szobát vettek ki nekünk. A belső szobában volt a családunk, a külsőben voltak ők. De rendelték a háziaknál paprikáscsirkét, meg hoztattak cigányt muzsikálni. Jót akartak!... De hát képzelje el, nem is tudtuk, hova visznek minket! A bátyámról csak annyit tudtunk, hogy eltűnt Dachau irányába. A papámról meg nem tudtunk semmit!...

Dálnoki Miklós Béla beszédet mond a Parlamentben, 1945.

De bátyámra visszatérve: mielőtt kikertültünk Gödöllőre, a Margit-híd már fel volt robbantva. Én egy kofferral átmentem a Fő utcába, a gestapós őr kirügött, és közölte velem, hogy a bátyámat az előző nap már elszállították. Tehát annyit tudtunk csak róla, hogy elszállították Németország irányába; de hogy hova, azt nem tudta senki megmondani.

•*Hogy hívták a testvérét?*

Dálnoki Miklós Lajosnak.

•*Térjünk vissza az utazásukra!*

Másnap értünk fel Debrecenbe. Akkor alakult meg az Ideiglenes Nemzetgyűlés, és a papát az ülésről hívták ki. Akkor tudta meg, mi történt a családjával. Így tudta meg, hogy Lajcsit elvitték a németek. Mi – én, a kisfiam, édesanyám és a férjem – épségben megérkeztünk, így a család – valamennyire – megint összekerültünk. Aztán én március végén felkerültem Pestre, hogy rendbehozzam a lakásunkat.

•*Édesanyja hogy viselte a sok megpróbáltatást?*

Nagy lelkierővel! Képzelheti!... Megjárta szegény a toloncházat, a Melinda utat. A bátyámról nem tudta, él-e egyáltalán! És hát nem tudott semmi pontosat a papáról sem. Sok nehézségen kellett neki keresztülmennie, és – sajnos – a későbbiekben sem ért meg semmi jót! Mert aztán a papát – maradjunk annyiban – lemondatták. „Kibukott”, amikor nem írta azt a gazdasági szerződést alá, amit Gerő Ernő akart vele aláírtni. Aztán a Parlamentbe bekerült azok közé, akik pártonkívüli képviselők voltak (mint pl. a Kodály), de aztán később őket is kítették. A papa benne volt a Pfeiffer-féle pártban, és annak „szétrúgása” után privát emberként élt. De nagyon hamar meg is halt! Szívbeteg volt. Amíg miniszterelnökként dolgozott, hihetetlen akarateréje volt. Beszélt németül, valamennyit franciául, és valamennyit „pöntyögött” horvátul is. Amikor Debrecenben voltunk, éjszakákon át tanult oroszul, mert Vorosilovval – az öreg orosz tábornokkal – akarta megérettetni magát. Utálta, ha tolmácsoltak, ezért tanult oroszul.

Amikor felkerültünk Budapestre, a Pénzügyminisztérium épületében került a kor-

mány. Volt a miniszterelnöki szoba, az volt a „miniszterelnökség.” A honvédelmi miniszternek és a titkárának külön szobája volt. Akkor a kormánynak még pecsétje sem volt. Akkor indult be az élet. Mi is azon az emeleten laktunk, ahol a miniszterelnökség volt: a sarokszoba volt a miniszterelnöki iroda, a második szoba a szalon, utána a szüleim hálószobája, és volt még egy szoba, amelyben mi laktunk: ez az épület első emeletén volt.

Emlékszem arra, hogy a papa nagyon sokat vitatkozott Vorosilovval, mert az öreg nagyon konok ember volt. Elöttem van még ma is, ahogy az öregem verte az asztalt – egészen bele is dagadt a keze. Apámat az oroszok mindig éjjel 1-2 órakor hívták. Ez volt a szokásuk. Gödöllőn is azt csinálták velünk, hogy beállítottak hozzánk éjfélkor, és elvitték a családtagjainkat kihallgatásra.

•*Hogyan emlékszik édesapja utolsó napjaira?*

1948. november 4-én halt meg, ötvennyolc évesen. A harmadik szívroham vitte el. De ezt is csak később tudtam meg, mert a második szívrohamánál még bevittem a Haynal professzor klinikájára, a Szentkirályi utcába. De a harmadik szívroham végzett velem! A harmincas években volt az első szívrohama. Erre azért is emlékszem, mert együtt voltunk az Operában. Az akkori divat szerint magasnyakú atillába volt öltözve, és az előadás vége felé lett rosszul. A nézőtér már teljesen kiürült, és ő csak ült. Ekkor lehetett az első rosszullete – ezt csak később rekonstruáltam magamban. Cukros volt, de ezt tudtuk, ezért nagyon diétázott. Süteményt, édességet, tésztát soha nem evett, és édesanyám emiatt franciás konyhát vezetett.

•*Nyugdíjat kapott?*

Ő vezérezredes volt. Mivel 1910-ben avatták – a háborús évek duplán számítanak – ő elérte a nyugdíjkorhatárt, és később mint miniszterelnököt nyugdíjazták. De a sírkövére azt íratam rá: *vezérezredes, nyugalmazott miniszterelnök*. De elsődlegesen katona volt, és mindig az is maradt. Nem is volt politikusalkat!

Tudja, nagyon gyakran hallottam azt, hogy az apám hazaáruló volt, hogy átállt az oroszokhoz! Hát akkoriban nem volt más kiút! Abban a szituációban nem lehetett mást tenni! A papa beszélgetéseink során azt mondta: szívesebben ment volna át az amerikaiakhoz, ha lett volna azokkal közös front. Vásárra vitte a saját bőrét! Rajta keresztül mentek át tárgyalni az emberek a szovjetekhez. Az, hogy ő is átment, végtére is azért történt, mert a németek „szagot kaptak”: a német parancsnok magához rendelte őt. A magyar hadsereg a németeknek volt alárendelve. Ha az apám elmegey akkor a német parancsnokhoz, a németek felhúzzák őt az első fára. Ez nem vitás! Erre apám úgy döntött, ő is átmegey. Ugyanis akkor olyan ziláltak voltak a viszonyok, hogy Budapestről nem kapott értesítést. Az a bizonyos jelszó nem hangzott el, és közben a Horthy-családdal megtörtént az, hogy elrabolták a fiúkat, Vörös János meg eltűnt 24 órára. Tehát apám nem ment el a németekhez, hanem nekivágott a nagy semminek! Mert nem tudta, hogy az ideiglenes fegyverszünetet aláírták-e? Elvitte a parancsörtisztjét – Csukási Gartner Lajost (aki 1948-ban kiment Ausztriába, és ott is halt meg), Kéri Kálmánt; meg elment három legény, illetve a sofőr. Tehát három katonatiszt átment mint parlamentér. Nem tudtak mást tenni! Apám nem hagyta a németek által fölakasztatni magát!

Utolsó napjaira eléggé megkeseredett ember lett. Ő magyar ember volt. A fivéremnek disszidálhatnékja volt, de nem ment el, mert a papa szörnyen haragudott azokra, akik megfutamodtak. Így a bátyám nem ment el, és a papa halála után elvitték Kistarcsára, majd Recskre. Dachau után tehát valahogy hazakeveredett, majd itthon ilyen sorsot szántak neki. Aztán el is hagyta az országot, és ma Új-Zélandon él, 1956-ban ment ki. Én voltam az, aki azt mondtam neki: „Egy ember életében két koncentrációs tábor elég!” Nagyon is igazam volt! 1956. december 4-én éjjel kettőkor búcsúztunk el egymástól. Aztán keresték is őt, és ha itthon maradt volna, biztos, hogy megint bebörtönzik.

•*Milyen körülmények között temették el édesapját?*

Vasárnap halt meg. Kedden telefonáltunk a parlamentbe, a miniszterelnökségre. Nógrádi volt akkor az államtitkár. Két nap múlva közölte, hogy a kormány nem temeteti el a papát; sírhelyet sem adományoznak, képviseltetni sem fogják magukat a temetésen. Úgyhogy mi temettettük el! Ravasz László püspök úr búcsúztatta – a papa református volt –, és az akkori államtitkár, Balogh páter néhány emberrel megjelent a temetésén.

A Veres Pálné utcai temetkezési irodában rendeltük meg a temetést. Nem volt pénzünk, váltót írtunk alá, míg eladunk valamit. Ott, az irodában azt mondták az ügyintézők: Ilyen eddig még nem volt, hogy egy miniszterelnököt a családja temettesen el!

Zsilava odúiban

Részlet Demeter János börtönnaplójából

Demeter János (Kerlés, Szolnok-Doboka vm. 1908. július 6. – Budapest, 1908. július 6.) az erdélyi baloldali magyar értelmiség jeles képviselője, közéleti személyiség, kolozsvári jogtudós, a Magyar Népi Szövetség egyik vezetője, Kolozsvár (volt) alpolgármestere, előbb a Bolyai egyetem jogi karának professzora, később az egyetem prorektora volt. Szakterületének – az alkotmányjog, az emberi jogok és a mindkettőhöz szorosan kapcsolódó nemzetiségi jog – elismert művelőjeként a második világháború utáni évek romániai nemzetiségpolitikai eseményeinek nem csak tanúja, hanem aktív, alakító résztvevője is volt.

Jogi tanulmányait a kolozsvári I. Ferdinánd király egyetem (volt Ferenc József) végezte. Belső munkatársa volt az *Ellenzék* című lapnak, alapító tagjai közé tartozott a falukutatásban úttörő szerepet játszó *Erdélyi Fiatalok*-nak, majd szociális szemléletének fokozatos radikalizálódása után 1932-ben újságot indít, a *Falvak Népe*-t, amely betiltásáig csak fél évig létezett. A lap megszűnése után kolozsvári ügyvédi irodájából folytatta azt, amire életét feltette: az erdélyi magyarság jogvédelmét.

Rész vett az erdélyi antifasiszta ellenállás szervezésében, majd 1944 márciusában, a német megszállás után testvérével, a kiváló hírlapíróval *Demeter Bélával* együtt (a későbbi párizsi béketárgyalások egyik résztvevőjével, aki majdan maga is magyar és román börtönökben sínylődik az ötvenes években), a *Békepárt*, illetve az *Erdélyi Párt* képviselőinek tárgyalásán – amelynek célja az antifasiszta népfront megeremtése volt – fontos szerepet játszott.

Bizonyára ennek is szerepe lehetett abban, hogy Kolozsvár nem vált utcai harcok színterévé, mind a magyar hadsereg, mind a német megszállók elhagyták a várost. A szovjet katonai parancsnokság 1944. október 11-én berendezkedett a kolozsvári városházán. Az interregnum idején – 1944. november 14-e és 1945. március 13-a között – amikor Észak-Erdély szovjet katonai közigazgatás alatt állt, a törvényhozói és a végrehajtói hatalmat betöltő kormány egyik vezetője lett: a román és a magyar baloldal önkormányzatot alakított ki. Demeter János a város alpolgármestere lett és vezető szerepet töltött be a Kurkó Gyárfás vezette